

сүйүүсү, улуту үчүн кызмат кылуу, жана ошол жерде өсүп-өнүгүүгө чакырган терең мааниге ээ. Аталган саптар аркылуу, мекенди, анын баалуулуктарын сыйлоо жана коргоо мааниси баса белгиленет.

Сыдык Алайчиевдин бир-эки гана чыгармасынан бир топ тарбия берүүчүлүк жактарын ачып көрө алдык, эгерде ар бир чыгармасын талдап түшүнүү керек болсо анда бүтүндөй бир чоң дүнүйө жатканы байкалып, көрүнүп турат. Дал ушундай насаат иретинде жазылган чыгармалары аркылуу журтубузга эң чоң эмгек калтырган деп айтууга болот.

Адабияттар:

1. Сыдык Алайчиев (Бала ырчы) / Чыгармалар жыйнагы / Жыйнакты түзгөн жана баш сөзүн жазган – филология илимдеринин кандидаты Г.Ж.Орозова., Б.:2003.-152 б.
2. Обозканов А. Төкмөлүктүн башаты, калыптануу этаптары жана синкреттүү табияты. – Б.: «Шам», 2006. – 264 б.
3. Даминова , И. (2023). ЭТНОКУЛЬТУРНЫЕ НАСЛЕДИЯ – КАК ИСТОЧНИК НАРОДНОГО ВОСПИТАНИЯ. Вестник Ошского государственного педагогического университета имени А.Мырсабекова, 1(2(22)), 12–16. [https://doi.org/10.56122/.v1i2\(22\).86](https://doi.org/10.56122/.v1i2(22).86)
4. Б.Сыдыков “Өмүр дастаны”, Б – 2015.
5. Кыргыз адабияты: энциклопедиялык окуу куралы/Мамлекеттик тил жана энциклопедия борбору, - Б.: 2004

УДК 81.44

<https://doi.org/10.56122/..v1i2.202>

ЭМОЦИОНАЛДЫК ЖАНА ЭКСПРЕССИВДИК БИРДИКТҮҮЛҮКТҮН СТИЛДИК МҮМКҮНЧҮЛҮКТӨРҮ

Сартбаева Нурзат Жылышбековна

улук окутуучу

Ош мамлекеттик педагогикалык университети

Кыргызстан, Ош

sartbaevan@gmail.com

0708 39-98-39

Аннотация: Макалада тил илиминдеги эмоциялык-экспрессивдүүлүк жөнүндө айтылат. Түркологияда ХХ кылымдын 60-жылдардарынын аягынан баштап бул проблема илимий-изилдөөгө алынган. Түрколог - окумуштуулар эмоция-экспрессивдүүлүк боюнча орус тилчилеринин эмгектерине таянышкан жана өз алдынча теориялык илимий жыйынтыктарга келишкен. Кыргыз тилинде эмоционалдык-экспрессивдүүлүк боюнча атайын изилдөөлөр дээрлик жок. Кээ бир илимий теориялык адабияттарда окумуштуулар кыйыр түрдө аныктамаларды беришкен. Окумуштуулардын бир катары экспрессивдүүлүктү көркөм сөз үлгүлөрү болгон фразеологизмдер, макал-лакаптар, афоризмдер менен да ажырагыс байланышта карашат. Биздин оюбузча, мындай каражаттар кепте эмоционалдык каражаттар катары иштетилгенде гана тике (түз) маанисине караганда экспрессивдүү эффектини жакшы жаратат. «Экспрессивдүүлүк кептин стилдеринин бардыгында кездешет. Ошолордун ичинен эмоцияга таасир этүү көркөм стилде ачык көрүнөт». Кыргыз тилинде эмоционалдык-экспрессивдүү сөздөр өтө көп. Алардын колдонулушунда нерселердин сандык жана сапаттык көрүнүштөрү таамай, элестүү, таасирдүү аныкталат.

Ачык сөздөр: эмоциялык-экспрессивдүүлүк, көркөмдүк, өзгөчөлүк, боёктуулук, ички сезимди билдирүү.

СТИЛЕВЫЕ ВОЗМОЖНОСТИ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО И ВЫРАЗИТЕЛЬНОГО ЕДИНСТВА

Сартбаева Нурзат Жылышбековна
старший преподаватель
Ошский государственный педагогический университет
Кыргызстан, Ош
sartbaevan@gmail.com
0708 39-98-39

Аннотация: В статье рассказывается об эмоциональной выразительности в лингвистике. В тюркологии с конца 60-х годов XX века эта проблема стала научно-исследовательской. Ученые - тюркологи опирались на работы русских лингвистов по эмоционально-выразительности и самостоятельно пришли к теоретическим научным выводам. Специальных исследований по эмоционально-выразительности в кыргызском языке практически нет. В некоторых научно-теоретических публикациях ученые давали косвенные определения. Как часть ученых, экспрессивность рассматривается также в неразрывной связи с идиомами, пословицами, афоризмами, которые являются образцами художественной речи. Мы думаем, что такие средства лучше создают выразительный эффект, чем прямое (прямое) значение, только когда они обрабатываются в речи как эмоциональные средства. "Выразительность присутствует во всех стилях речи. Из них влияние эмоций очевидно в художественном стиле». В кыргызском языке очень много эмоционально-выразительных слов. В их использовании количественные и качественные представления о вещах определяются точно, образно, впечатляюще.

Ключевые слова: эмоционально-выразительность, артистичность, самобытность, красочность, выражение внутреннего чувства.

STYLISTIC POSSIBILITIES OF EMOTIONAL AND EXPRESSIVE UNITY

Sartbaeva Nurzat Jylyshbekovna
Senior teacher
Osh State Pedagogical University
Кыргызстан, Ош
sartbaevan@gmail.com
0708 39-98-39

Annotation: The article talks about emotional expressiveness in linguistics. In Turkology, since the late 60s of the XX century, this problem has become a scientific research one. Turkologists relied on the work of Russian linguists on emotional expressiveness and independently came to theoretical scientific conclusions. There are practically no special studies on emotional expressiveness in the Kyrgyz language. In some scientific and theoretical publications, scientists have given indirect definitions. As part of the scientists, expressivity is also considered in inextricable connection with idioms, proverbs, aphorisms, which are examples of artistic speech. We think that such means create an expressive effect better than a direct (direct) meaning only when they are processed in speech as emotional means. "Expressiveness is present in all styles of speech. Of these, the influence of emotions is evident in the artistic style. "There are a lot of emotionally expressive words in the Kyrgyz language. In their use, quantitative and qualitative representations of things are defined precisely, figuratively, impressively. The article talks about emotional expressiveness in linguistics. In Turkology, since the late 60s of the XX century, this problem has become a scientific research one. Turkologists relied on the work of Russian linguists on emotional expressiveness and independently came to theoretical scientific conclusions. There are practically no special studies on emotional expressiveness in the Kyrgyz language. In some scientific and theoretical publications, scientists have given indirect definitions. As part of the scientists, expressivity is also considered in inextricable connection with idioms, proverbs, aphorisms, which are examples of artistic speech. We think that such means create an expressive effect better than a direct (direct) meaning only when they are

processed in speech as emotional means. "Expressiveness is present in all styles of speech. Of these, the influence of emotions is evident in the artistic style." There are a lot of emotionally expressive words in the Kyrgyz language. In their use, quantitative and qualitative representations of things are defined precisely, figuratively, impressively.

Keywords: emotional-expressiveness, artistry, originality, colorfulness, expression of inner feeling.

Тил илиминде эмоциялык-экспрессивдүүлүк жөнүндөгү алгачкы маалыматтар ХХ кылымдын башында эле айтыла баштаган. Лингвистикалык адабияттарда эмоционалдуулук жана экспрессивдүүлүк категориясы ар кандай аныктамаларга ээ. Изилдөөчүлөр алгач эмоция менен экспрессивдүүлүктү өз-өзүнчө бөлүп карабастан, аралаш изилдешкен. Мисалы, А. И. Ефимов: «Экспрессивдүү каражатка эркелеткен, кичирейткен сөздөр кирет», деп жазса, А.Т. Панасюк: «Тилдеги экспрессиялар жөнүндөгү биз качан сүйлөөчүнүн нерсеге карата эмоционалдуу жана эрктүү мамилеси тилдик каражаттар менен берилгенде гана айта алабыз», - дейт. Кээ бир тилчилер эмоционалдуулукту экспрессивдүүлүктүн составдык бөлүгү катары эсептешет. Ал турсун аларды синонимдер катары эсептеген окумуштуулар да бар. Ал эми Н.М. Павлова кептеги эмоционалдуулук менен экспрессивдүүлүк өз ара тыгыз байланыштуу деп, аларды айырмалоо мүмкүн эместигин көрсөтөт. Мындай стилдик эки категорияны ажыратып карагандардын бири Ю.М. Осипов болгон. Бирок, окумуштуу аларды бири-биринен алмаштырбай турган тилдик кубулуштар деп, эмоционалдуулук тил системасынын элементи, ал эми экспрессивдүүлүк сөздү тандоо жана пайдалануунун натыйжасында пайда болот, тактап айтканда, ал кептик элемент деп эсептейт. Ал эми В.Н. Башинский, В.И. Лихановдор өздөрүнүн диссертациялык эмгектеринде эмоционалдуулук менен экспрессивдүүлүктүн жалпы жана айырмалуу белгилерин ажыратып көрсөтүшкөн. Сөз маанилериндеги эмоционалдуулук менен экспрессивдүүлүктүн чегин ажыратып кароонун теориялык гана эмес практикалык да мааниси зор экендигине токтолуп, Л.М. Васильев алардын «лексикографияга, көркөм кептин стилистикасына, эне тил жана тилдерди окутуу методикасына, котормого ж.б.у.с. чоң көмөк көрсөтөт», - деп тыянак чыгарат. Бул проблема көптөгөн тилчи-окумуштуулардын кызыгуусун туудурган жана өткөн кылымдын экинчи жарымынан баштап илимий-изилдөө иштеринде колго алына баштаган. Алар бул категориялардын өз ара байланыштарын белгилешип, аларды уюштуруучу каражаттарды жана тилдик бирдиктердин маанилик өзгөчөлүктөрүнүн проблема катары изилдөөгө алышкан. Натыйжада, орус окумуштуулары бул маселеде илимий туура тыянактарга келишкен.

Ф.М. Мусабекова эмоциялык-экспрессивдүү боёктуулукту зат атоочтук уңгу сөздөрдөн жана мүчөлөрдүн жардамы менен жаралган негиздерден белгилейт. Бул сөздөрдөгү эмоциялуулук-экспрессивдүүлүк кичирейткен жана эркелеткен мүчөлөр аркылуу бериле турандыгын айткан. Өзбек тилчиси А. Абдуллаев эмоционалдуулукту да, экспрессивдүүлүктү да стилдик категория катары түшүндүрүп, «экөө тең кептин таасирдүүлүгүн, боёктуулугун күчөтүү үчүн кызмат кылат», - дейт.

Казак өзүнүн Хамзанын драмаларынын негизинде изилдеген эмоционалдык-баалоочу сөздөрдүн оң маанилик белгилерин туюндуруучу экспрессивдүү лексемалардын боёктуулугуна карата салтанаттуу жана поэтикалуу сөздөр деп эки топко бөлүштүргөн. Эмоционалдык оң жана терс маанилик белгилерди экспрессивдүү боёкчолуу сөздөр менен байланышта караган.

Кыргыз тилинде эмоционалдык-экспрессивдүүлүк боюнча атайын изилдөөлөр дээрлик жок. Кээ бир илимий теориялык адабияттарда окумуштуулар кыйыр түрдө аныктамаларды беришкен. Мисалы, К.К. Сартбаев тилдик белгилер менен сөздөрдүн ортосундагы айырмачылыкты белгилөөдө эмоция-экспрессивдик тилдик белгиге ээ эмес ал сөзгө тиешелүү категория экендиги жөнүндө айтып, «сөздөрдүн эмоционалдуу-экспрессивдүү сапаттары көркөм чыгарма түзүүгө, кишинин сезимине таасир кылууга мүмкүнчүлүк берет», - деген бир жактуу гана пикирди белгилейт. Чынында, көркөм чыгармадагы катышуучу каармандардын

ой толгоосу, көз карашы, кимдир бирөөгө болгон мамилеси, сезимдеги оң жана терс маанилердин берилиши да ушул каражаттар аркылуу ишке ашат.

К. Сейдакматов: «Сөздү адам жөн эле колдоно бербейт, ар бир айткан сөзүнө белгилүү бир эмоциясын, тактап айтканда сөзгө кандай маани берип, кандай мамиле жасаганын кошуп айтат. Мына ушундай эмоция менен айтылган сөздөр негизинен 1) ирония, 2) гиперболо, 3) литота, 4) эвфемизм деген түрлөргө ажырайт», - деп эмоционалдуулукту тилдин лексикалык бирдиктеринен көрөт.

В. Закирова эмоционалдуу-экспрессивдик сөздөрдүн колдонулушун кептеги кошумча маани катары эсептеп, сөздүн өтмө маанилери жана троптун түрлөрүнө байланыштырат.

С. Давлетов эмоционалдык-экспрессивдүү сөздөрдү стилистикалык боёкчолуу сөздөрдүн экинчи бир түрү катары карайт жана боёктуулукту көбүнчө эркелетүү, кичирейтүү маанисиндеги мүчөлөр менен байланыштырат. Орток каражаттардан айырмалуу жактарын «угармандардын (окурмандардын) эмоциясына таасир этет, сүйлөөчүнүн сезимин, кандай мамиледе экендигин туюнтат. Бул же тигил көрүнүштү, нерсени, кыймыл-аракетти, элестүү-образдуу, ачык-айкын, таасирдүү күчөтүп же өтө жогорулатып, же болбосо абдан төмөндөтүп билгизүү да ушундай каражаттарга мүнөздүү», - дейт. Натыйжада С. Давлетов эмоционалдык -экспрессивдик каражаттардын стилдик түрлөрүндөгү эстетикалык таасирин ачууга аракет жасаган.

Т. Аширбаев өзүнүн «Кыргыз тилинин стилистикасы» аттуу эмгегинде бул каражаттардын фонетикалык, лексикалык, сөзжасоо, грамматикалык мүмкүнчүлүктөрүндөгү боёктуулук таасирин тилдик фактылар менен далилдеген жана оң, терс маанилик белгилерин көрсөткөн [2]. Окумуштуулардын бир катары экспрессивдүүлүктү көркөм сөз үлгүлөрү болгон фразеологизмдер, макал-лакаптар, афоризмдер менен да ажырагыс байланышта карашат. Биздин оюбузча, мындай каражаттар кепте эмоционалдык каражаттар катары иштетилгенде гана тике (түз) маанисине караганда экспрессивдүү эффектини жакшы жаратат. «Экспрессивдүүлүк кептин стилдеринин бардыгында кездешет. Ошолордун ичинен эмоцияга таасир этүү көркөм стилде ачык көрүнөт».

Кыргыз тилинде эмоционалдык-экспрессивдүү сөздөр өтө көп. Алардын колдонулушунда нерселердин сандык жана сапаттык көрүнүштөрү таамай, элестүү, таасирдүү аныкталат. «Мындай каражаттар чыныгы көркөм чыгармаларды эң жогорку чеберчиликте колдонулуп, кейипкерлердин кулк-мүнөзүн, жүрүш-турушун, кебете-кепширин, адамдарга жана башка нерселерге карата ар түрдүү мамилесин таасын сүрөттөөдө баа жеткис материал катары пайдаланылат».

Изилдөөчүлөр, негизинен, жогорудагы эки категорияны айырмалап аныктоодо эмоционалдык бирдиктерди тилдин экспрессивдүү каражаттарынын курамына кошуп кароодо бирдей көз карашта. Бирок эмоционалдуу белгилер менен экспрессивдүү лексиканын курамын аныктоодо жана аларды орток маанилүү эквиваленттер менен салыштырууда пикир келишпестиктер бар. Эмоционалдык жана экспрессивдик сөздөрдүн, жалпы табияты изилденип жатса да, бул багыт боюнча чечиле элек проблемалар али көп. Бул проблемалардын изилдениши орус тилинде жана түркологиялык бир катар эмгектерде алгылыктуу изилденгенин баса белгилейбиз. Ошол маалыматтарга таянып, эмоция-экспрессивдүүлүк кептеги көркөмдүк өзгөчөлүгүн, өзүнө гана мүнөздүү стилистикалык белгилерин эске алып, төмөнкүдөй тыянакка келүүгө болот: **Эмоционалдык-экспрессивдүүлүк түшүнүгү – адамдагы ички сезимдин түрдүү жагдайын билдирүүдө көркөм эстетикалык мүмкүнчүлүгү боюнча башка каражаттардан айырмаланган жана тексттин жалпы мазмуну менен логикалык жактан байланышып турган стилдик категория.** Бирок бул эки категориянын окшош жана айырмалуу жактары бар. Биринчиден, эмоционалдуулук тилде адамдын сезимин, маанайын, толгонууларын жана эмоционалдык - баалоочу мамилесин билдирүү үчүн кызмат кылат. Ал өзүн кепте чагылдыруудагы атайын каражаттардын жыйындысына ээ. Ал эми экспрессивдүү сөздөрдө баалоочулук маани болбойт. Алар кепте айтылган ойдун көркөмдүүлүгүн арттырып, анын таасир этүү күчүн жогорулатуучу каражат болуп саналат. Экинчиден, кептеги

образдуулук эмоционалдуу-баалоочу сөздөрдө факультативдик мүнөзгө ээ, ал эми экспрессивдүү сөздөрдө негизги компонент болуп келет. Ушундай айырмалуу жактары менен катар эле эмоционалдык жана экспрессивдик сөздөр төмөнкүдөй жалпылыктарга да ээ.

Сөздүн түз жана өтмө маанилери жана сөз жасоочу аффикстер аркылуу эмоция-экспрессивдүүлүк жаралышы мүмкүн; Эмоционалдык-баалоочу жана экспрессивдүү сөздөр стилдик максатта бирдей көркөмдүк кызмат аткарат. Демек, ички сезимди билдирүү үчүн сүйлөөчү ар түрдүү тилдик каражаттарды пайдаланат. Алар аркылуу кебинин ачык, образдуу, көркөм жана таасирдүү болушуна жетишет тактап айтканда, кептин белгилүү бир бөлүгүнүн экспрессивдүүлүгү күчөтүлөт. Натыйжада эмоционалдуулук менен экспрессивдүүлүк бири-бирине каражат катары мамиледе келет да, кандайдыр бир эмоциялык абалды билдирүүдө ал каражат экспрессивдүү мүнөзгө да ээ болот. Эмоционалдуулук менен экспрессивдүүлүктү байланыштыруучу интенсивдүүлүк жана модалдуулук категориялары да кепте өзгөчө касиетке ээ. Модалдуулук «речтин мазмунунун чындыкка болгон мамилеси».

Интенсивдүүлүк нерселер, кубулуштар, аракеттер, процесстер ж.б.у.с. эмоционалдуу-баалоочу бирдиктер менен белгиленүүчү бизди курчап турган реалдуулук. Бул категориялардын биримдиги ички сезимдеги оң жана терс белгилик маанилерди ачык туюндурууга көмөк көрсөтүп, ага карата айтуучунун жеке көз карашын жана мамилесин да кошо ырастайт. Айрыкча экспрессивдүүлүктүн таасирдүүлүгү сүйлөөчүнүн сезимин, толгонууларын, маанайын жана окуяга карата ээлеген позициясын белгилүү бир тилдик бирдиктердин негизинде берүүдөн даана байкалат. Бул өзгөчөлүк эмоционалдуу жана экспрессивдүү тилдик каражаттарды кепте максаттуу тандап, жагдайга жараша иштетүүчү кептик категория экендигин ырастайт.

Эмоция-экспрессивдүүлүктү кепте жаратуучу дагы бир каражат вербалдык эмес тилдик каражаттар болушат. Мындай каражаттар тилдик өзгөчө байланыш-катыш жүргүзүүдө мааниге ээ. Анткени «... вербалдык эмес каражаттар - бул адамдын дене кыймылдарынын жардамы аркасында өзүнүн эмоционалдык ал-абалын тышкы дүйнөгө жеткирүүчү чоң күч». Ошондуктан көркөм стилде авторлор өз каармандарынын жүрүш-турушун, иш-аракеттерин, ички тую сезимдерин, кулк-мүнөзүндөгү өзгөчө белгилерди чагылдырууда, вербалдык эмес тилдик каражаттардын түрлөрүн жагдайга жараша пайдаланышат. Бирок бул тилдик каражаттар тил илиминде башка аспектиде, тактап айтканда паралингвистикалык аспектиде каралгандыктан, биз илимий изилдөөбүздө ал маселеге токтолбойбуз.

Бардык тилдердегидей эле кыргыз тилинде да эмоционалдуу-экспрессивдүү маанилерди жаратуучу ыкмалар, курулмалар жана формалар бар. Аларды кыргыз тилинин деңгээлдеринин мүмкүнчүлүгүндө өз-өзүнчө иликтөөгө алабыз.

Экспрессивдүүлүк категориясы эмоционалдуулук, стилистикалык колорит, экспрессивдүүлүк, образдуулук, коннотация сыяктуу категориялар менен татаал корреляциялык чөйрөнү түзөт. Бул түшүнүктөр көп учурда синоним катары колдонулат, ошондуктан аларды айырмалоо керек. Экспрессивдүүлүк - тил илиминдеги эң көп учуроочу түшүнүксүз категориялардын бири. Бул параграфтагы изилдөөбүздүн алкагында экспрессивдүүлүк, эмоционалдуулук жана баалоочу түшүнүктөрдүн бири-бири менен кандай байланышы бар экендигин аныктоого аракеттер жасалмакчы.

Экспрессивдүүлүк жана эмоционалдуулук категориялары бири-бири менен тыгыз байланышта, айрым авторлор буларды бир категория деп эсептешет жана бул түшүнүктөр синоним катары карашат. Бирок, илимпоздордун көпчүлүгү (Н.А. Лукьянова, В.Н. Телия, А.И. Ефимов жана башкалар) эмоционалдык жана экспрессивдүүлүк түшүнүктөрүн бири-биринен айырмалашат.

Биринчи кезекте, эмоционалдуулукка аныктама берүү керек. "Эмоция" жана "эмоционалдуулук" түшүнүктөрүн бөлүү боюнча кенири жайылган көз караш В.И.Шаховскийге таандык. Анын айтымында, эмоция психологиянын категориясы, ал эми лингвистикалык деңгээлде эмоциялар эмотивдүүлүккө айланат. Эмотивдүүлүк - "эмоционалдуулукту анын каражаттарынын тутуму аркылуу психиканын фактысы катары

билдирүү үчүн тилге мүнөздүү касиет; лингвистикалык бирдиктердин семантикасында чагылдырылган социалдык жана индивидуалдык эмоциялар”[5]. Сөздүн эмоционалдык мааниси жеке сүйлөөчүнүн эмоциясын чагылдырбайт, бирок коомдук сезимдин жалпыланган чагылдырылышы болуп саналат, ошондуктан ал ар бир эне тилинде сүйлөгөн адамдын эмоциясы менен байланыштуу. Экспрессивдүүлүктүн алгачкы изилдөөчүлөрүнүн бири Чарльз Балли эмоционалдуулук жана экспрессивдүүлүк аргументтердин жана функциялардын биринин өз ара байланышында деп эсептеген, бул эки түшүнүк бирдей эмес [1].

Экспрессивдүүлүк - баалоонун бардык баалуулуктарын, анын ичинде рационалдуу, эмоционалдык, интенсивдештирүү жана ички форманы кошуунун кумулятивдик таасири. Ошентип, экспрессивдүүлүк эмоционалдуулукка караганда кененирээк категория. Кандай гана билдирүү болбосун, бейтарап болушуна карабастан эмоционалдык өбөлгөлөргө ээ болот. Ар бир айтылган сөз экспрессивдүү деп айтууга болбойт. Экспрессия эмоциясыз берилиши мүмкүн, эгер ал моционалдык сезимдерди билдирүүчү объект катары каралса, ал эми экспрессивдүүлүк билдирүүнү жана образдуулукту күчөтүүчү каражат болуп эсептелет. Эмоционалдык түстүү лексика адамдын сезимин туюнтат, ал адамдын сөзүн ар дайым экспрессивдүү кылат. Сезимди гана эмес, ойлорду жана эркти билдирүүчү сөздөр экспрессивдүү боёкко ээ болушу мүмкүн. Тилдин эмоционалдык каражаттары ар дайым экспрессивдүү, бирок тилдин экспрессивдик каражаттары ар дайым эле эмоционалдуу боло бербейт. [3].

Экспрессивдүүлүк ар дайым дээрлик эмоционалдуулук менен дал келет, ошондуктан изилдөө эки эселенген чечкиндүүлүктү колдонот: эмоционалдуулук экспрессивдик же экспрессивдик-эмоционалдуулук (мисалы, В.И.Безруков, В.Ю.Меликян). Бирок, биз Галкина-Федоруктун көз карашын бөлүшөбүз жана ушул эки түшүнүктү айырмалоо керек деп эсептейбиз, анткени экспрессивдүүлүк кененирээк категория болуп саналат жана эмоционалдуулукту, баалуулукту жана бекемдөөнүн маанисин камтыйт. Экспрессивдүүлүк сезимдүүлүктү жана образдуулукту өркүндөтүү максатында, ал эми эмоционалдуулук - эмоцияны билдирүү үчүн кызмат кылат.

Эмоционалдык жана баалоочу мамилелер ар түрдүү мүнөздө болушат. Рационалдуу баалоонун өзү субъекттин ага белгиленген нерсеси "жакшы" (пайдалуу, кооз, кызыктуу ж.б.) же "жаман" деген пикирин камтыйт. Эмоционалдык баалоо (эмоционалдуулук) адатта сөз түрүндө туюнтулган эмоционалдык мотивация менен байланыштуу. Эмотивдүүлүк өзүнө экинчи тарапка карата билдирилген позитивдүү же терс сезимдерди камтыйт (көңүл бурбоо, жактыруу же жактырбоо, жек көрүү). Сөздүк жазууларында, бул тиешелүү этикеткалар түрүндө чагылдырылат (каралбай калган, бекитилген, жактырылбаган, кемсинткен ж.б.) [4]. В.Н. Телия "жеке баалуулук мааниси" жана "эмоционалдуу түстүү маани" терминдерин колдонот. Бул эки түшүнүк бири-бирине окшош, анткени алар баалоочу мүнөзгө ээ. Бирок, алардын функционалдык жүктөрү ар кандай жолдор менен бөлүштүрүлөт. Жарым-жартылай бааланган баалуулуктар, эреже боюнча, көпчүлүк топтомдун көлөмүн, ченем критерийлери аркылуу аныктайт (дүйнөнүн белгилүү сүрөтүнө мүнөздүү). Эмотивдүү-баалоочу баалуулуктар, тескерисинче, класска бөлүштүрбөйт (алар стандарт менен эмес, стереотип менен иштешет). Мисалы, *иштеген аялдар – жумушчу бээлер*. Мында, биринчи учурда баалоо көрсөтүлгөн болсо, ал эми экинчисинде, эмотивдүүлүк чагылдырылат.

Эмоциялык компонент, болжолдуу баалуулуктан айырмаланып, белгиленген маалымат жөнүндө кабарлабайт, бирок ал сүйлөөчүнүн эмоционалдык мамилесин билдирүү менен гана байланышкан, демек, ал коннотацияны гана билдирет. Көбүнчө, эмоционалдуулук баалоочу семестери бар лексикалык маанилерде камтылат, бул аң-сезимдин баалоочу иш-аракетинен келип чыккан эмоциянын белгиси менен түшүндүрүлөт.

Функционалдык лингвистиканын методологиялык негиздерине таянып, биз "экспрессивдүүлүк" түшүнүгүн төмөнкүчө аныктайбыз: ал (1) тил жана сүйлөө категориясы, психофизиологиялык негиз анын ичинен эмоциялар жана адамдык сезимдер; бул категориянын жалпы мазмунун өнөктөшүнө таасир этүү үчүн эмоцияларды, сезимдерди,

мамилелерди, эмоционалдык баалоону баяндамачы лингвистикалык билдирүү катары түзсө болот; (2) бул категория көп деңгээлдүү тутумдук тил бирдиктери жана сүйлөө каражаттары менен көрсөтүлөт; (3) сүйлөө учурунда экспрессивдүүлүктү функционалдык жүзөгө ашыруунун натыйжасы - бул эмоционалдык таасирдин же экспрессиянын таасири; изилденген категория функционалдык-прагматикалык багытка жана функционалдык-семантикалык аспектке ээ.

КОЛДОНУЛГАН АДАБИЯТТАР

1. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка. М.: ИЛ, 1955.
2. Большакова Л. С. О содержании понятия «поликодовый текст» // Вестн. СамГУ. 2008. № 4 (63). С. 19—24.
3. Галкина-Федорук, 1958 Галкина-Федорук, Е.М. Об экспрессивности и эмоциональности в языке / Е.М. Галкина-Федорук // Сборник статей по языкознанию. -М.: Изд-во МГУ, 1958. - С. 103 - 124.
4. Телия В.Н. Экспрессивность как проявление субъективного фактора в языке и ее прагматическая ориентация. // Человеческий фактор в языке: Языковые механизмы экспрессивности. / Отв. ред. В.Н.Телия. М., 19916. - С. 5-35.
5. Шаховский В. И. Ономазиологический и семасиологический аспекты экспрессивности // Проблемы экспрессивной стилистики. Ростов н/Д., 1987.

УДК:82-14 (143)

<https://doi.org/10.56122/..v1i2.196>

С. АЛАЙЧИЕВДИН МАХАБАТ ЫРЛАРЫНА СТИЛИСТИКАЛЫК ИЛИК

Токтосунова Айдың Мамасадыковна

Кыргыз Республикасы, А.Мырсабеков атындагы Ош мамлекеттик педагогикалык университети, Кыргыз-Россия факультети, кыргыз тили жана адабияты кафедрасы, филология илимдеринин кандидаты. aidyn.toktosunova@mail.ru

СТИЛИСТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ЛЮБОВНЫХ ПЕСЕН С. АЛАЙЧИЕВА

Токтосунова Айдың Мамасадыковна

Кыргызская Республика, Ошский государственный педагогический университет имени А.Мырсабекова, Кыргызско-Российский факультет, кафедра кыргызский язык и литература, кандидат филологических наук. aidyn.toktosunova@mail.ru

STYLISTICS OF S. ALAICHIEV'S LOVE POEMS

Toktosunova Aidyn Mamasadykovna

Kyrgyz Republic, Osh State Pedagogical University named after A.Myrsabekov, Kyrgyz-Russian Faculty, Department of Kyrgyz Language and Literature, Candidate of Philological Sciences. aidyn.toktosunova@mail.ru

Аннотация: Макалада акындын ырларынын багыты ошол мезгилдеги акындардын ырларына окшоштугу, үндөштүгү, айтыш өнөрүндө акындыгынын курчтугу, өзүнө ишенген, зирек, кайраттуу мүнөзүнүн бар экендиги Барпы акын менен айтышкан айтыштарынан байкалып тургандыгы жана махабат темасындагы ырларынын тилдик өзгөчөлүктөрү жөнүндө сөз болду. Ырларынын тематикасы да ар түрдүү, Калыгул, Арстанбек, Токтогул сыяктуу Сыдык ырчы да жакшы-жаман, өлүм-өмүр темасына көп кайрылгандыгы, Сыдык Алайчиевдин махабат темасындагы ырлары аз санда болгондугуна карабастан, анын кыргыз адабиятында өзүнүн орду бар экендиги ырларындагы көркөмдүүлүк, уйкаштык, поэтикалуулук, ыргактуулук маселелеринен, колдонулган көркөм сөз каражаттарынан